

УДК 378:373.3:792.8

DOI: 10.31499/2307-4914.1(21).2020.210209

ФОРМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрощук Ірина, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет.

ORCID: 0000-0002-8054-5574

E-mail: ivandroshchuk@ukr.net

Андрощук Ігор, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет.

ORCID: 0000-0001-5490-1566

E-mail: lemen77@ukr.net

У статті висвітлено проблему підготовки вчителів, зокрема вчителів трудового навчання, до позаурочної діяльності учнів. Наголошено на важливості теоретичної підготовки, що спрямована на формування й удосконалення системи знань майбутніх учителів трудового навчання та переведення їх в систему переконань. Зосереджено увагу на формах теоретичної підготовки студентів до позаурочної діяльності у закладах вищої освіти (бінарні, проблемні, інтерактивні лекції, лекція-прес-конференція, лекція-брифінг, лекція-візуалізація та ін.). Схарактеризовано особливості проведення лекційних занять в контексті підготовки студентів до позаурочної діяльності учнів.

***Ключові слова:** майбутній учитель трудового навчання, позаурочна діяльність, заклади вищої освіти, теоретична підготовка, форми підготовки, лекція, система знань.*

FUTURE HANDICRAFT TEACHERS' FORMS OF THEORETICAL TRAINING FOR EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Androshchuk Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Technological Professional Education and Decorative Arts, Khmelnytskyi National University.

ORCID: 0000-0002-8054-5574

E-mail: ivandroshchuk@ukr.net

Androshchuk Ihor, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Technological Professional Education and Decorative Arts, Khmelnytskyi National University.

ORCID: 0000-0001-5490-1566

E-mail: lemen77@ukr.net

The paper highlights the issue of training handicraft teachers for extracurricular activities of pupils. There are two main areas of research on the issue raised: the first one is related to studying the theory and methods of training future teachers to organizing the extracurricular activities; the second one implies outlining areas of extracurricular activities of pupils and methods of their realization in the context of problems of education.

The paper specifies that theoretical training provides future teachers with the knowledge how to organize extracurricular activities of pupils and also develops their ability to analyze, systematize, summarize teaching material, draw conclusions and defend their opinions. Both development and systematization of knowledge should be consistent with scientific advances based on the unity of a comprehensive interpretation of teaching material through implementing such principles as interdisciplinarity and integration.

The paper indicates that the effectiveness of theoretical training of future handicraft teachers to organize extracurricular activities of pupils largely depends on the choice of pedagogical technologies, forms and methods of training. The primary forms of theoretical training include binary, problematic and interactive lectures, as well as press conferences, briefings, and visualization.

The paper also describes the characteristics of conducting lectures in the context of training students for extracurricular activities of pupils. Besides, it highlights the fact that theoretical training covers lectures, practical classes, laboratory works, independent and research activities. Lecturers explain the sequence of tasks, consolidate and improve students' knowledge and emphasize theoretical provisions necessary for practical and laboratory work at the introductory stage of such training.

Keywords: *future handicraft teacher, extracurricular activities, higher education institutions, theoretical training, forms of training, lecture, knowledge system.*

Відповідно до матеріалів круглого столу «Позашкільна освіта в умовах реформування системи освіти України» (2015 р.), позаурочною діяльністю охоплені майже 1 млн. 539 тис. вихованців, що становить 41,5 % дітей шкільного віку. Із загальної кількості вихованців позашкільних закладів 13,2 тис. – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; 6,8 тис. – діти з особливими освітніми потребами; 40 тис. – діти з малозабезпечених і багатодітних сімей. У контексті цього простежується невідповідність між кількістю дітей, які мають бажання бути залученими до позаурочної діяльності та наявністю вчителів, готових до організації цього виду діяльності учнів. Це зумовлює необхідність перегляду основних форм, методів позаурочної діяльності учнів загалом і підготовки майбутніх учителів до її організації зокрема.

Проблема підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності поставала об'єктом поліаспектного аналізу в працях багатьох науковців. На необхідності переосмислення основних підходів до підготовки педагогів у контексті сучасних реформ наголошували В. Андрущенко, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, О. Коберник, В. Мадзігон, Н. Ничкало, Л. Хомич та ін.

Теорію і практику професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій обґрунтовано в працях О. Авраменка, В. Бойчука, І. Жерноклеєва, М. Корця, Є. Кулика, М. Курача, В. Курок, Л. Оршанського, В. Стешенка, С. Ткачука, О. Торубари, Д. Тхоржевського, А. Цини, Л. Чистякової, Л. Шевченко, В. Юрженка, С. Ящука та ін.

На підставі всебічного осмислення наукових праць виокремлено два основні напрями досліджень із порушеної проблеми: перший пов'язаний із вивченням теорії та методики підготовки педагогів до організації позаурочної діяльності; другий – з окресленням напрямів позаурочної діяльності учнів та методикою їх реалізації в контексті проблем виховання. Однак, висвітлення форм теоретичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання саме до позаурочної діяльності учнів залишилося поза увагою дослідників.

Теоретична підготовка майбутніх учителів трудового навчання – важливий складник підготовки до педагогічної діяльності в закладі вищої освіти загалом й до

організації позаурочної діяльності учнів зокрема. На думку Б. Шиян, готовність учителя третього тисячоліття до педагогічної діяльності має бути заснована, передовсім, на повноті й системності знань, їхній гнучкості та широті [4]. Важливу роль у підготовці майбутнього фахівця виконує опанування ним певного обсягу наукових фактів, законів, теорій, теоретичних відомостей. Отже, форми теоретичної підготовки мають бути спрямовані на формування й удосконалення системи знань майбутніх учителів трудового навчання та переведення їх в систему переконань.

Мета статті – визначити й охарактеризувати найбільш ефективні форми теоретичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання до позаурочної діяльності в закладах вищої освіти з врахуванням особливостей їхньої професійної діяльності.

Формування системи професійних знань – складний інтегративний процес, що поєднує досягнення в галузі освіти, техніки, мистецтва та відбувається на засадах конструктивної взаємодії. Зазначимо, що системними є ті знання, які структуровані у свідомості майбутнього фахівця на основі певних взаємозв'язків, адекватних до зв'язків, які існують у науці та дають змогу цілісно сприймати об'єкт вивчення. Ґрунтовні знання психолого-педагогічних засад організації освітнього процесу, виховання особистості, знання вимог до забезпечення якості технологічного процесу, відповідно до правил техніки безпеки й санітарно-гігієнічних норм, дає змогу майбутнім учителям трудового навчання успішно вирішувати професійні завдання, обирати ефективні методики та технології на уроках трудового навчання. Формування і систематизація знань узгоджені з досягненнями науки, проходять на засадах єдності всебічного тлумачення змісту навчального матеріалу на основі реалізації принципів міждисциплінарності й інтеграції. Важливо зазначити, що під час теоретичної підготовки відбувається формування не лише знань майбутніх учителів до організації позаурочної діяльності учнів, а й умінь аналізувати, систематизувати, узагальнювати навчальний матеріал; робити висновки; аргументовано висловлювати свою думку та ін.

На ефективність теоретичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання до організації позаурочної діяльності учнів впливає вибір педагогічних технологій, форм, методів підготовки. До основних форм теоретичної підготовки належать лекції: бінарні, проблемні, інтерактивні, лекція-прес-конференція, лекція-брифінг, лекція-візуалізація та ін. Розглянемо більш детально кожен з визначених форм теоретичної підготовки.

Лекція – одна з основних форм проведення занять у закладах вищої освіти. Серед завдань лекції – формування наукових знань із дисципліни, розкриття наукових теорій, законів, фактів, концентрація уваги студентів на найскладніших і проблемних питаннях теми, а також формування орієнтовної основи діяльності для подальшого засвоєння знань. Доцільно більш докладно описати основні типи лекцій, що використано в ході дослідження.

Бінарна лекція («лекція вдвох») вирізняється діалогічним викладом навчального матеріалу двома особами. Зазвичай, такий вид лекції використовують у двох випадках: під час висвітлення тем, стосовно яких існують різні підходи до розв'язання, коли викладачі обстоюють різні позиції; під час представлення тем, які мають інтегрований характер і дають змогу викладачам різних дисциплін на міждисциплінарній основі схарактеризувати тему.

Перший тип бінарної лекції сприяє реалізації принципу контрасту, що допомагає повідомити різні погляди на одне поняття, подію чи явище, залучити учасників освітнього процесу до дискусії. Наприклад, під час опанування майбутніми вчителями трудового навчання та технологій дисципліни «Теорія і методика виховної роботи» доцільно проводити бінарну лекцію з теми «Методика організації класного колективу». Під час цієї лекції один викладач може обстоювати позицію виховання особистості в колективі та через колектив, що описане в працях А. Макаренка [2; 3], інший – виховання індивідуальності (за А. Макаренком, підкорення індивідуального загальному, що негативно позначається на становленні та розвитку особистості) [3]. Цей вид лекції допомагає продемонструвати правомірність різних підходів до однієї проблеми, відсутність єдиного правильного її розв’язання, що активізує увагу студентів, стимулює їхню навчально-пізнавальну діяльність, сприяє формуванню власної думки.

Другий вид бінарної лекції – базований, на принципі взаємодоповнення, оскільки одні й ті самі поняття, явища аналізують у різних аспектах, із позиції кількох навчальних дисциплін. Наприклад, виклад теми «Психолого-педагогічні аспекти творчої діяльності в сучасних умовах» інтегрує зміст навчальних дисциплін «Теорія і методика позашкільної освіти» (види творчості, параметри, що описують творчу діяльність; характеристика творчої особистості; психолого-педагогічні особливості дитячої творчості) та «Технічна творчість» (поетапна структура творчого процесу; рівні, методи й прийоми технічної творчості).

Проблемна лекція передбачає виклад і засвоєння навчального матеріалу під час розв’язання проблемної ситуації, що активізує навчально-пізнавальну та дослідницьку діяльність студентів. На перших курсах підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, проводячи проблемні лекції, викладач самостійно порушував проблеми, виокремлював можливі напрями її розв’язання, поступово стимулював студентів і залучав їх до аналізу задекларованого питання. У подальшому, на другому – на початку третього курсу підготовки, використані частково-пошукові методи. З огляду на високу активність майбутніх фахівців під час лекційних занять, надалі лекційний матеріал був поданий із використанням проблемних методів.

Варто наголосити, що поняття «наукова проблема» і «навчальна проблема» не є тотожними. Основна відмінність полягає в тому, що навчальна проблема має розв’язання, уже відоме науці, але не відоме на цей момент студентові. Зазвичай, проблемна ситуація виникає за умови наявності завдання, для виконання якого недостатньо знань або вмінь, тобто постає суперечність між завданням студента та рівнем його готовності (рівнем знань, умінь). Це спонукає студента до пошуку необхідних знань для розв’язання зазначеної проблеми, яка може бути розподілена на підпроблеми або на проблемні запитання. Наприклад, під час вивчення дисципліни «Педагогічна майстерність» майбутнім учителям трудового навчання та технологій можна запропонувати таку проблемну ситуацію: «Учитель трудового навчання так захопився поясненням фактів з історії моди костюма, що забув про тему заняття. Коли ж він озирнувся, то побачив, що його ніхто не слухає і кожен з учнів заклопотаний своєю справою. Що, на Вашу думку, має зробити вчитель?».

Важливою умовою надання змістові підготовки проблемного характеру є представлення суперечливих поглядів стосовно предмета вивчення в процесі викладу матеріалу. У процесі аналізу проблемної ситуації необхідно формулювати проблемні

запитання, що не обмежуються пригадуванням і відтворенням раніше сформованих знань, а потребують певних дослідницьких дій. Наприклад, під час опанування теми «Методи навчання, їх класифікація» із дисципліни «Основи теорії трудового навчання» майбутнім учителям трудового навчання та технологій можна запропонувати такі проблемні запитання: «Чим зумовлений вибір методів навчання?» або «У чому полягає різниця між методом та прийомом навчання?».

Серед засобів реалізації проблемної лекції під час підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій варто назвати проблемне завдання. Його використання передбачає виклад навчального матеріалу з попередньо поданими умовами та невідомими відомостями. Структура проблемного завдання містить такі компоненти: умова (вихідні дані), вимога й невідоме (те, що потребує розв'язання). Пошук розв'язання вимагає від студентів активізації навчально-пізнавальної діяльності, з'ясування причиново-наслідкових зв'язків між даними задачі. Проблемне завдання, як і проблемне запитання, не можливо виконати лише за допомогою наявних знань, оскільки це вимагає часткової дослідницької діяльності майбутніх фахівців [1].

Проведено, зокрема, такий вид проблемної лекції, як лекція-брейнстормінг («лекція-мозкова атака»). Цей вид лекції сприяє формуванню умінь аналізувати, узагальнювати, генерувати нові ідеї, розвиває критичне мислення, гнучкість розуму в розв'язанні проблем у типових і нестандартних ситуаціях студентів. Наприклад, під час лекції на тему «Методи навчання» із дисципліни «Методика трудового навчання» студентам запропоновано проблемне запитання «Від чого залежить вибір методів для уроків із трудового навчання?». Доцільно наголосити на актуальності проблемного питання, на тому, що вибір методів навчання впливає на успішність освітнього процесу учнів. На цьому етапі можна використати цитати видатних людей, що відображають протилежні погляди стосовно методів навчання. Алгоритм розв'язання проблеми передбачає аналіз методів навчання, характерних для уроків трудового навчання. Увагу студентів варто зосереджувати на особливостях трудового навчання, сучасних тенденціях у галузі технологічної освіти, характеристиках методів навчання, на спрямованості методів навчання на досягнення мети. Студенти мають запропонувати гіпотетичні варіанти розв'язання проблеми та записати їх на дошці. Під час лекції обговорюють запропоновані гіпотетичні варіанти, аргументують їх, що дає змогу підтвердити або спростувати ту чи ту гіпотезу, підбити підсумки. Під час розв'язання проблеми завдання викладача полягає в з'ясуванні суперечностей і формулюванні часткових проблем, які спрямовуватимуть пошукову діяльність студентів у правильному напрямку. Зазначимо, що ефективність проведення проблемної лекції суттєвою мірою залежить від уміння викладача формулювати проблемне запитання, скеровувати студентів та від готовності студентів провадити пошукову діяльність. Крім цього, проблемну лекцію доцільно проводити в аудиторіях, де кількість студентів не перевищує 30 осіб, це дасть змогу включити їх у процес розв'язання проблеми.

Інтерактивна лекція (лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку) надає підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій до організації позаурочної художньо-технічної діяльності учнів евристичного характеру. Метою цього типу лекцій є активне засвоєння студентами навчальної інформації в ході обговорення теми, дискусії. Зазначимо, що це вимагає зміни ролі викладача, який постає не просто джерелом інформації, а консультантом, організатором дискусії,

фасилітатором. Це стимулює студентів як активних суб'єктів освітнього процесу. Інтерактивні лекції для майбутніх учителів трудового навчання та технологій проведено з таких тем: «Педагогічна етика й такт як умова ефективної взаємодії», «Принципи та види педагогічної взаємодії» із дисципліни «Педагогічна взаємодія в професійній діяльності»; «Форми наукових досліджень, їх характеристика» із курсу «Основи науково-педагогічних досліджень»; «Форми навчання, їх характеристика» із дисципліни «Основи теорії трудового навчання» та ін. Під час інтерактивних лекцій використано інноваційно-комунікаційні та кейс-технології. Для підвищення її ефективності проведено попередню підготовку студентів до лекції. У модульному середовищі оголошено дидактичні положення теми, методичні рекомендації щодо їх вивчення, запропоновано конспектування основних понять і положень. Успішність такого типу лекцій суттєвою мірою залежить від готовності викладача закладу вищої освіти до її проведення. Отже, інтерактивна лекція забезпечує активну взаємодію майбутніх фахівців між собою та з викладачем у процесі спільної освітньої діяльності. У студентів формується вміння ухвалювати конструктивні рішення, дослухатися до альтернативної думки, співпрацювати на колективний результат, який водночас є особистісним результатом кожного з них.

Лекція-прес-конференція передбачає, що викладач дає відповіді на підготовлені студентами запитання із раніше засвоєного матеріалу. Порушені питання можуть бути пов'язані з потребою в поясненні незрозумілих або дискусійних моментів під час викладу навчального матеріалу, із необхідністю уточнення певних понять, положень. Використання цього типу лекції формує в студентів вміння правильно ставити запитання й отримувати на нього відповідь. Завдання викладача під час проведення лекції-прес-конференції – зосереджувати увагу на ключових положеннях навчального матеріалу, уточненні основних понять, за потреби корегувати знання студентів із теми. Важливе значення під час проведення цього типу лекції має розміщення студентів в аудиторії. Для створення сприятливого психологічного клімату доцільно розмістити студентів у вигляді круглого столу або в актовій залі. У межах дослідження проведено лекції-прес-конференції на теми: «Загальний морфологічний аналіз декоративно-прикладного мистецтва», «Характеристика української народної орнаментики» із дисципліни «Декоративно-прикладне мистецтво»; «Історія українського декоративно-прикладного мистецтва», «Історія виникнення й розвитку розпису та писанкарства» із курсу «Історія декоративно-прикладного мистецтва»; «Педагогічний експеримент» із дисципліни «Методологія й організація наукових досліджень» та ін. Під час проведення цього типу лекції для відповідей на запитання залучено студентів, що активізувало їхню навчально-пізнавальну діяльність, стимулювало до самонавчання.

Лекція-брифінг, на відміну від лекції-прес-конференції, передбачає коротке повідомлення викладача (15–20 хв.), згодом – відповіді на запитання студентів. У процесі дослідження для майбутніх учителів трудового навчання та технологій проведено лекцію-брифінг, наприклад, на тему «Професійна діяльність та особистість учителя трудового навчання» із дисципліни «Вступ до спеціальності». На початку лекції викладач повідомив про особливості педагогічної діяльності, схарактеризував професійні функції вчителя трудового навчання та його професіограму, супроводив свій виступ демонструванням слайдів мультимедійної презентації. Після цього студенти підготували запитання стосовно теми лекції, а викладач відповів на них,

акцентуючи увагу на ключових положеннях.

Лекція-візуалізація вможливорює візуальну форму представлення навчального матеріалу за допомогою створення зорових образів. Демонстрування засобів візуалізації потрібно супроводжувати словесною інформацією, яка доповнює, уточнює, конкретизує зоровий образ. Читання лекції проходить у вигляді розгорнутого доповнення, коментування підготовлених наочних матеріалів. З огляду на особливості професійної діяльності майбутніх викладачів трудового навчання та технологій, доцільно використовувати різні види наочності: натуральні, образотворчі, знакові (символічні). Велике значення в проведенні цього типу лекції належить засобам візуалізації (карти пам'яті, фрейми, опорні конспекти та ін.). Рекомендовано також демонструвати відеофільми, скрайбінг-презентації, мультимедійні презентації та ін. Опора на зорові образи дає змогу підвищити ефективність сприйняття навчального матеріалу, його осмислення, систематизації та запам'ятовування, сприяє розвитку наочного мислення, уваги, спостережливості.

Особливістю лекції-візуалізації є те, що студенти не конспектують матеріал, тому на етапі підготовки викладач має чітко окреслити логічну послідовність представлення наочного матеріалу, виокремити основні положення, на яких необхідно акцентувати увагу студентів і подати їх у вигляді візуальних образів. Зазначимо, що ефективність проведення лекції-візуалізації залежить від умінь викладача узагальнювати словесну інформацію та переводити її у візуальну форму. Необхідно також зважати на особливості змісту теми, рівень готовності студентів до сприйняття навчального матеріалу у візуальній формі, кількість інформації та темп її сприйняття, наявність технічного обладнання. Для майбутніх учителів трудового навчання та технологій доцільно проводити лекції-візуалізації у вигляді опорних конспектів на теми: «Опис змісту й обсягу навчального матеріалу теми» із дисципліни «Методи трудового навчання», «Форми виховної роботи, їх характеристика» із курсу «Теорія і методика виховної роботи» та ін.; скрайбінг-презентації на теми «Елементи педагогічної майстерності» із дисципліни «Педагогічна майстерність», «Педагогічна деформація вчителя: сутність, причини, шляхи уникнення» із курсу «Педагогічна взаємодія в професійній діяльності»; мультимедійні презентації з теми «Мотивація навчальної діяльності учнів» із курсу «Методика трудового навчання», «Писанкарство» із дисципліни «Декоративно-прикладне мистецтво» та ін. Наголосимо, що наочне представлення навчального матеріалу лекції-візуалізації доцільно використовувати не лише під час вивчення теми, а й на етапі її закріплення, самопідготовки студентів до поточного та підсумкового контролю.

Теоретична підготовка охоплює як лекційні, так і практичні та лабораторні заняття, самостійну й науково-дослідницьку роботу студентів. Зокрема, під час практичних і лабораторних занять на етапі вступного інструктування викладач, пояснюючи послідовність виконання завдань, закріплює й удосконалює знання студентів, акцентує увагу на теоретичних положеннях, які необхідні для виконання практичної та лабораторної роботи. Ефективним методом для закріплення теоретичних знань майбутніх учителів трудового навчання та технологій до позаурочної діяльності учнів, визначення рівня розуміння ними основних понять є метод взаємопояснення.

Отже, до форм теоретичної підготовки віднесено: лекційні, практичні та лабораторні заняття, самостійну й науково-дослідницьку роботу студентів. Однак

найбільше поширеними формами теоретичної підготовки все ж залишаються лекції: бінарні, проблемні, інтерактивні, лекція-прес-конференція, лекція-брифінг, лекція-візуалізація та ін. Вибір ефективних форм теоретичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання до організації позаурочної діяльності учнів, зокрема виду лекційного заняття, значною мірою впливає на формування цілісної системи знань, умінь аналізувати й систематизувати інформацію, узагальнювати її. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду щодо підготовки майбутніх педагогів до позаурочної діяльності, обґрунтуванні методики організації позаурочної діяльності учнів з врахуванням її напрямів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коберник О. М., Ящук С. М. Наукові засади теорії та методики навчання технологій: посібник. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. 289 с.
2. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ: Рад. школа, 1990. 366 с.
3. Макаренко А. С. Методика организации воспитательного процесса. URL: <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm> (дата звернення: 15.10.2019).
4. Шиян Б. М. Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття. *Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні*. Рівне, 2001. Вип. 2. С. 371–374.

REFERENCES

1. Kobernyk, O. M., Yashchuk, S. M. (2013). *Naukovi zasady teorii ta metodyky navchannia tekhnolohii*. Uman: FOP Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].
2. Makarenko, A. S. (1990). *Metodyka vykhovnoi roboty*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
3. Makarenko, A. S. *Metodyka orhanyzatsyy vospytatelnoho protsessu*. URL: <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm> [in Russian].
4. Shyian, B. M. (2001). *Pidhotovka vchytelia fizychnoi kultury tretoho tysiacholittia. Kontseptsiiia rozvytku haluzi fizychnoho vykhovannia i sportu v Ukraini*. Rivne, Issue 2, 371–374 [in Ukrainian].